

Meryem Ana ve Topografyanın Ana Kültü ile İnşası veya Helenizme Vurulan Vahiy-Eksenli Prototip Aşısı*

Şevket YAVUZ**

Meryem ki; nikâhlanır iyi bir ere,
Lâkin o hâlâ saf, temiz ve bâkiredir bir kere,
Öyle bir sadakat, iffet ve bağlılık gösterir ki;
Hem kendisinin, hem de insanlığın olur kurtuluş şevki.

Hem Havvâ'nın itaatsizlik bukağısı kırılır onunla,
Havva'nın güvensizlik zincirini, bâkire Meryem imanıyla,
Hem kırılır, hem gevşetilir, hem de yok edilir:
İşte bu Meryem'in inancı, itaati ve bekâreti iledir. ¹

Özet

Tarih; insanın coğrafyayı topografiya haline getirişinin bir bakıma özetidir; diğer bir ifade ile, coğrafyayı; yani sıradan ve buradaki-oradaki mekânın hayat, değer ve manâ hamuru ile yoğurarak; yani demografik unsurlarla bezeyerek, topografiyaya dönüştürme macerasıdır tarih. Bunun en göze çarpan örneklerinden biri şüphesiz, Hz. Meryem ve ona raptedilen değer kodları ile coğrafyanın – burada özel olarak basit Byzantium / Bizans köyünün büyük Konstantinopolis haline, genel olarak da Doğu Roma'nın hâkim olduğu coğrafyanın – dönüştürülmesidir. Tarihsel olarak – gerçi burada da tarihsel olan ile teolojik olan çifte kaplar misali iç içe geçer – mütevazı ve iffetli bir Yahudi kızının ve daha sonra annesinin kurtuluş misyon ve fonksiyonlarla

* Bu makale, *Uluslararası Hazreti Meryem Paneli* (Organizatör: Kültürlerarası Diyalog Platformu; 1-2 Kasım, 2013)'nde sunulan tebliğ metninin bazı kısımlarının ilave ve çıkarılması ile oluşturulmuştur. ŞY.

¹ Irenaeus, Bishop of Lyons, *Against Heresies*, 3.22.4. Irenaeus (c. 130-202), Hem Ortodoks Kilisesi, hem de Roma Katolik Kilisesi tarafından aziz olarak kabul edilen Irenaeus, 2. yüzyılın en önde gelen Hıristiyan teologlarından biridir. O, İlk Kilise Babaları'ndan ve Hıristiyan apolojistlerinden / savunucularından olup, Havariler Dönemi ile Kilise Babaları / Patristik Dönemi arasında köprülük yapan isimlerden olan ve havarilerden Yuhanna'yı gören-dinleyen-ondan aktaran Aziz Polycarp (ö. 69-155)'dan rivayet ve nakiller yapar. Irenaeus, Lugdunum kasabasında (Galya bölgesi / bugünkü Lyon, Fransa) piskopos olarak görev yapar. Onun ortaya attığı "Yeniden İnşâ Doktrini" (*the Doctrine of Recapitulation*) Hıristiyan teolojisinde önemli bir yer teşkil eder. Irenaeus'un bu doktrininin özeti şöyledir: Mesih; insan tabiatını tamamen kuşanmıştır / ona bürünmüştür ve bu insanı vasfıyla o, tam bir itaat ve teslimiyet içinde oluşu ile Âdem'in itaatsizlik sebebiyle kaybolan ezeli b/ağı "yeniden tesis ve tekrar ile inşâ" etmiştir. 2. asırda Hıristiyan inanç ve teolojisine en büyük meydan okumalardan birini gerçekleştiren Gnostik düşünceye karşı en radikal reddiyeleri ve itirazları o yazar ve dillendirir. Bu bağlamda onun *Heretiklere Karşı / Adversus Haereses / Against Heresies* adlı eseri Hıristiyan inancı açısından oldukça önemli bir yer işgal eder. Daha sonraki dönemlerde onun düşünce ve teorileri, mevzubahis tarihsel arka plan ve zamanın ruhuna uygun olarak Kutsal Kitabın bağlayıcı bir kitap olarak kanonize edilmesi / bağlayıcı hâle gelmesi ve kilise otoritesinin yeniden tesisi bağlamında oldukça önemli açılımlar ortaya koyar. Bu hususta bkz. Irenaeus, *Proof of the Apostolic Preaching*, trans John Behr (PPS, 1997); Arthur C. Coxe (ed.), *The Ante-Nicene Father* (Buffalo, NY: The Christian Literature Company, 1885); Eusebius, *The Ecclesiastical History*, transl. Kirsopp Lake and John E.L. Oulton (New York: Putnam, 1932); Denis Minns, *Irenaeus* (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1994); Payton Jr., James R., *Irenaeus on the Christian Faith: A Condensation of 'Against Heresies'* (Cambridge, James Clarke and Co Ltd, 2012); J. Quasten, *Patrology: The Beginnings of Patristic Literature* (Westminster, MD: Newman Press, 1960); Philip Schaff, *History of the Christian Church: Ante-Nicene Christianity, A.D. 100-325* (Grand Rapids, Mich: Eerdmans, 1980); Joseph B. Tyson, *A Study of Early Christianity* (New York: Macmillan, 1973); Henry Austryn Wolfson, *The Philosophy of the Church Fathers: Faith, Trinity, Incarnation* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970), vd.

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. E-posta:shyavuz@yahoo.com.

donatılarak "teolojik" tarihe geri dönüşü oldukça anlamlıdır. O, bir yandan imparatorlukta güç-iktidar ile bilgi-iman ilişkilerinin hengamesinde yeniden inşa edilirken; öte yandan da kolektif sosyal tasavvurun umut, model alma, korunma, arzu ve sevgi duygularının bir ifâdesi olarak tarihe teolojik ve görkemli bir eda ile geri çağrılır. Diğer bir ifade ile, pek çok kargaşa ve savaşın hüküm sürdüğü bir zaman diliminde halk dindarlığı (civic religion), Hz. Meryem'i "madonna" rolü ile ve Hristiyanlığın "Oğlu" olan Hz. İsa'ya annelik yapan teolojik bir figür / theotôkos ("Tanrı taşıyıcı/sı") olarak kendisinin koruyucusu, kollayıcısı ve destekçisi, ilahî ve duâlarında hâcet melcei olarak davet eder. Meryem Ana kültü ve tasavvuru, topografyayı "Hristiyan kılmak" üzere politik ve teolojik merkez tarafından Hristiyan inanç kodlarıyla-ama-Helenistik teknede yoğunlaşarak hizmete çağrılır. Bu vahiy-eksensel bir dinî figür üzerinden kült eksensel Helenizm'e vurulan prototipsel bir aşırıdır. Bunun teolojik, sosyo-kültürel ve kolektif bilinç dışı bütünündeki ifâde ve tezâhürleri tarihî süreç içinde kendini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Meryem Ana, Helenizm, Topografya, Kült, İnşa, Vahiy-Eksensel, Prototip Aşısı, İkinci Havva, Güç-İktidar İlişkileri, Efes Konsili (I. ve II.), Kilise Babaları, Tyche, Artemis, Maryemoloji.

The Virgin Mary, Madonna & the Reconstruction of Topography via the Cult of Motherhood, or the Inoculation of Wahy-Centric Prototype over Hellenism

Abstract

Of the most noteworthy aspects of history is its feature of shaping geography in creating a topography; namely, it is a long journey of transformation of geography as a mundane and "here-there" space thorough the lives, values, and meanings of the humane. One of the most standing-out samples of this phenomenon is certainly the one that thorough the "reappropriated" personality and "added" values of the Virgin Mary a mundane geography is transformed into a topographical model – here from a small village (Byzantium) into a gigantic imperial Constantinople in particular; and from geography of the East Roman Empire into its vast topos / topography, in general. Historically – though here the historical and the theological are, as if double containers, interlocked with each other – it is a very meaningful phenomenon via which a very humble and chaste Jewish girl, later a Jewish mother returns to a "theological" history featured with soteriological missions and functions. While reconstructed / revalorized within the tumultuous juncture of power-authority and knowledge-faith, Mary is invoked into history in a theological ethos and in a majestic mode as an expression of the emotive constellation of collective consciousness in terms of hope, paradigm-taking, protection (from material and spiritual impending calamities), will, love, and the like. In other words, in such a perilous context where many skirmishes and wars were going on, civic religion invites the pro/model of the Virgin Mary with her new roles, such as madonna ("my lady / mother") and Theotôkos ("God-Bearer") as a protector, care-giver, supporter, and an asylum of incontinence for all kinds of prayers and litanies offered by the masses. In connection with this background, the cult and perception of the Mother Mary is invited in the aim to make geography "Christian" by the political and –thence – theological core via Christian creedal codes, wrought in the Hellenistic trough. This is a prototypical inoculation of a revelation-centric figure on a cult-centric Hellenism. Revealingly, the expressions and manifestations of this phenomenon within the theological, socio-cultural, and collective unconscious frame are unfolded in historical processes.

Key Words: *The Virgin Mary, Hellenism, Topography, Cult, Re/construction, Wahy-Centric, Prototypal Inoculation, the Second Eve, Power-Knowledge Relations, the Council of Ephesus (I. ve II.), the Patristic Fathers, Tyche, Artemis, Mariology.*

I. Giriş: Genel Çerçeve, Problemler, Tezler, Kavramlar

Topografyada veya daha temel hali ile coğrafyada akıp giden tarihsel hafıza, hatıra, gelenek, görenek ve kabuller (inanç, akide ve imân unsurları) bir boşlukta doğup, öylece ve kendiliğinden yerleşip, kökleşip, yayılıp ve sonra da tarih sahnesinden silinmez. Diğer bir ifade ile, gök kubbe altında hemen hiçbir şey öylesine boşlukta doğup, boşlukta yok olmaz. Bu ilke, diğer alanlarda olduğu gibi iman ve inanç noktasında da böyledir. 4. ve 5. yüzyıldaki Hz. Meryem prototipinin kurgulanışı, inşası, yaygınlaştırılması, kültür-medeniyet harcında devreye sokulması ve nihayet politik teknolojilerde istihdamı bu açıdan oldukça önemli bir örnek sunar. Helenizmin kök paradigmalarında ve süreç içindeki tarihsel entegrasyon süreçlerinde gerek Greko-Roman dünyanın popüler-şehir dininin inanç kodları içinde yer alan Athena (Grek) / Minerva (Roma) kültlerinin, gerek Mısır mitoslarının İsis'inin, Friglerin Kybele / Cybele'nin (a) tarihsel; (b) teolojik; (c) sosyo-kültürel; (d) kolektif bilinç altı bütünüünün metamorfozu ve tezahürü olarak karşımıza çıkar Hz. Meryem kültü. Bu kült; gerek Hıristiyan vahiy kültüründe, gerekse daha sonraki İslâm vahiy tasavvurunda da görüleceği üzere farklı, canlı ve kozmik bir prototipliğe evrilir. Diğer yandan şunu iddia etmek de zor olmasa gerektir: Şayet târihsel olarak kültürel kodlar ele alınacak olursa ve hayâlî / vehmî Doğu-Batı dikotomisi göz önünde tutulacak olursa, Hz. Meryem "Doğu" olanın sembolik bir zaferi gibidir adeta veya diğer bir yaklaşımla Athena'nın Apollo'ya veya Zeus'a galebe çalmasıdır. Bu noktadan konu ele alındığında rahmet, sevgi, barış, sanat, zekâ, strateji, ilham vb. dişil, anaç ve analık sırlarının Anadolu ve Ön Asya özelinde öncelenmesidir. Yeni bir mekânda, yeni bir imparatorluğa yeni bir enerji ve ruh verecek iksiri bu açıdan Konstantin/Constantine (c. 280-337 | İmparator: 306-337), Hz. Meryem'i imparatorluğun kurucu, koruyucu ve kollayıcı manevî vasisi, ilâhî vârisi ve tahkim edicisi olarak göreve çağırır. Öte yandan; benzer bir düşünce ve kabulle, Hz. Meryem bireysel ve kolektif bir model olarak, bir iffet ve saffet örneği olarak sosyal-halk dindarlığına raptedir.² Bu tarihsel nokta, Hz. Meryem'in neden özellikle de Ortodoks Hıristiyanlığında merkezî bir noktada yer aldığı tarihi ve politik sebeplerinden biri olarak devreye girdiğini ortaya koyar.

² Bu husustaki özellikle İslâmî perspektiften genel değerlendirmeler için bkz. : Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, Ankara, Diyanet Vakfı Yay., 1996.

Diğer bir husus da toplumsal psikoloji açısından önemlidir: Savaşların, hegemonyaların, tahakküm vasıta ve vesilelerinin alabildiğince yaygınlaştığı bir ortamda halk dindarlığı Hz. Meryem'in "madonna" rolü ile ve Hıristiyanlığın "Oğlu" olan Hz. İsa'ya annelik yapan teolojik bir figürü/*theotokos*/Θεοτόκος ("Tanrı Taşıyıcı/sı" | *Theotokos*; Latince *Deipara* veya *Dei genatrix*)'u kendilerinin koruyucusu, kollayıcısı ve destekçisi olarak, ilahî ve dualarında hâcet melcei olarak davet etmeleridir. Bu öylesi bir ortamda aslında kolektif bir terapinin teolojik yoldan ifadesidir.

Bunlara ilave olarak, Meryem Ana tasavvuru ile topografyanın inşa edilmesine yol veren bir başka tarihsel ve insanî serüvenin de göç eden bireysel, toplumsal ve kolektif ihtiyaç-duygu-istek ve güdülerdir; meselâ bereket, ada/n/ma, koru/n/ma ve besle/n/me tarihin belirli zamanlarında daha fazla öne çıkabilmekte ve buna bağlı olarak da Hz. Meryem'in tasavvuru farklılaşabilmektedir.

Bunlara bağlı olarak tezimizi şu şekilde ifade edebiliriz: Meryem Ana kültü ve tasavvuru, topografyayı "Hıristiyan kılmak" (politik hiyerarşiyi sosyo-topografya üzerinden tahkim etme olarak da okunabilir) üzere eko-politik ve teolojik merkez tarafından Hıristiyan inanç kodlarıyla-ama-Helenistik teknede göreve çağrılır. Bu vahiy-eksenli bir dinî fenomen üzerinden kült eksenli Helenizm'e vurulan prototipsel bir aşıdır. Bunun tarihî, teolojik, sosyo-kültürel ve kolektif bilinç dışı bütünündeki kaynak ve tezahürleri bu çalışmanın ana iskeletini oluşturur. Çalışmamıza yön verecek metodik sorumuz da şudur: Hz. Meryem nasıl oluyor da tarihsel bir modelden kozmik ve kurtarıcı (sôtêr) esaslı bir rol modelliğine ve prototipliğe evrilmiştir?

II. Meyrem "Ana" ve Topografyanın Ana Kültü İle İnşası veya Helenizm'e Vurulan Vahiy-Eksenli Prototip Aşısı

A. Madonna ("Annemiz")'yı Mesih ile Yüceltmek veya Beşerî Olanın Kurtuluş Serüveni

Teolojik panoramada Hz. Meryem'i konumlandırmak konumuz açısından merkezî önem arz eder. Buna bağlı olarak, Hıristiyan Kutsal Kitabı ("Yeni Ahit")'ndaki Hz. Meryem profilini ve profilden hareketle Kilise Babalarının genel yaklaşımlarını ele alacak olursak, şöyle bir çerçeve karşımıza çıkar:

i. "Havariler Çağı" / Apostolic Age		
		Kanonik İncillerin dışında kalan ve İncillerle aynı zaman dilimindeki literatür içerisinde Hz. Meryem'den açıkça bahseden kaynak yok gibidir. Bunun en önemli istisnası Ya'kup-James'in İncil'i'dir.
Pavlus (c. 2- 68 [idam])	Tarsus'da doğar, Ferisi Yahudi, sonradan havari, Roma'da Neron tarafından idam edilir.	Hz. Meryem hakkında oldukça az ifade. Hz. İsa "bir kadından doğdu" (Galatyalılar 4:4-5) Öyle görünüyor ki; Hz. Meryem, Aziz Pavlus'a kalmış olsaydı önemsiz bir figür, öylesine gelip, geçmiş olarak var olabilecekti.
Luka (c. 10 - c. 75-100 [84 yaşında ölü])	Antakya'da doğar, gentile, doktor, muhtemelen şehit olarak ölü.	Hz. Meryem'in teolojik ve manevî rolü ilk kez ima edilir. Temel teolojik aks; "Kutsal Muştu" / <i>Annunciation</i> ile Mesih'in olağanüstü doğumu ekseninde döner. Hz. Meryem'in tarihsel ifadelerinin (temsil-tezâhür-hâlet) insanlığın Kozmik Düşüş fenomeninden sonra maruz kaldığı tehlikeli ve dehşetengiz durumunu ıslaha yönelik teolojik uzanımlar olarak okunması uygun düşer. ³

ii. "Kilise Babaları Dönemi" / Patristic Age		
Öne çıkan Kilise Babaları	Teolojik Topografya Serüveni	Tezi, Düşüncesi
İgnatius (Antakyalı) (c. 35- c. 98 / 117)	Antakya'da doğar ve yaşar. Antakya piskoposu. Havari Yuhanna'nın öğrencisi. Roma'da şehit edilir.	Hz. Meryem; Doketizm / "Görüntü" karşıtı teoloji tartışmalarında devreye girer: "Meryem'den olma' Mesih" formülü ile Hz. İsa'nın reel olan beşerî yönüne vurgu için.
Justin Martyr ("Şehit") (c. 100-165)	Flavia Neapolis [(bugünkü Nablus) / Judea (Yahüdiye) bölgesi]'te doğar.Hıristiyan savunucularından; Logos Teorisi'nin önde gelen teorisyeni. Roma'da idam edilir.	Kilise'nin Hz. Meryem'i ta'zim ve kutsamasına imkân veren inanç formülünü inşa eder: <i>Parthenos</i> / "Bâkire" kavramı ile Yeni Havva prototipi oluşturur. Bu da, İlk Havva'nın itaatsizliğinden doğan kaos ve kopukluk, Yeni Havva'nın itaati ile tamir ve ıslah edilmesi imkânını verir. Luka modelinin yeniden üretilmesidir.
Irenaeus (Lyonlu) (c. 130-202)	Smyrna (İzmir)'de doğduğu tahmin edilir. Lugdunum (Galya)'da piskopos. Gnostik felsefenin en büyük reddiyecisi.	Her ne kadar beşerî eksikliklere sahip olduğunu iddia etse de İkinci Havva tezini dillendirir.
Tertullian (c. 155-220)	Carthage / Kartaca'da doğar, yaşar ve ölü. Pagan Berberî bir ailede doğan Tertullian, Hıristiyan şehitlerinin cesaret, kahramanlık, ahlâk ve sarsılmaz tehvîd inancından etkilenerek Hıristiyan olur. İlk Hıristiyan savunucularından olup, düşünce ve felsefesi	"Hz. Meryem, bâkire olamaz" iddiasını detaylarıyla temellendirmeye çalışır. Beşerî olanın fiziki kanunlara tâbi olduğu gerekçesiyle Meryem'e ta'zimi ve yakarışı reddeder.

³ Stephen J. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 9-141 arası sayfalar özellikle Hz. Meryem'in bâkire ve Teotôkos olarak vefatı ve göğe ürücü ile ilgili hem önceki asırlardaki, hem de bu kabulün şekillendiği dönemdeki temel tarihsel, teolojik ve mitolojik tasavvurlardan bahseder.

	Hıristiyan teolojisinin temellerindedir. Teslis (tek özden tezahür eden üç unsur) terimini ilk ortaya atan kişidir. Aslı Günah ve iman-akıl ilişkisi üzerine görüşleriyle öne çıkan Latin Kilise Babaları'ndan.	
Clement (İskenderiyeli) (c.150- c. 220)	İskenderiye'de doğar, yaşar ve ölür. Akli inanca tâbi kılmaya çalışır. <i>Credo, ut intelligam</i> yaklaşımının ilk savunucularındandır. Grek felsefesi iman için bir hazırlık ve yardımcıdır. Negatif Teolojinin ilk formüle edicisidir.	"Hz. Meryem, doğum öncesi, esnası, sonrası ve tüm hayatı boyunca bakire olarak kalmıştır." (Apokrif olarak kabul edilen James'in İncil'ine dayanır)
Origen (c. 185-c. 254)	İskenderiye'de doğar. Tire (Fenike bölgesi / Filistin)'de öğrenciler yetiştirir, vaazlar verir ve ölür. Clement'in öğrencisidir. Yeni Eflâtunculuk ve Stoacıların etkisindeki görüşleri sonraları sahih olarak kabul edilmemiştir. Lütuf Teorisi ile tüm ruhların asli kutsiyetine kavuşacağını iddia eder. Teorisinde, Logos / Söz esashi yer işgal eder.	Her ne kadar <i>virginates in partu</i> tezini kabul etmese de Hz. Meryem'e <i>Teotokos</i> ünvanını ilk kez veren odur. Ayrıca "ebedi bakire" tanımlamasını da kullanır. Hz. Meryem'in şüpheleri ve ilâhi planın kozmik uzanımını kavramadaki yetersizliği sebebiyle ona yapılan ta'zim ve hürmeti sınırlı tutmaya çalışır.
John Chrysostom (c. 347-407)	Antakya'da doğar, Constantinopolis başpiskoposu, sürgünde ölür.	Bakire Meryem; insan olması sebebiyle başta kendine olan tutkusu olmak üzere zayıflıkları üzerinde taşır. ⁴

Bu tablo şunu gösterir: Hz. Meryem'in teolojik bir figür olarak istihdamı aslında Hz. İsa'nın teolojik olarak Teslis'teki Oğulluk fonksiyonunun / unsurunun "tam olarak insan" doktrinini doğrulamak içindir. "Tam olarak insan" olabilmesi için de Hz. Meryem'in beşerî annelik rolünün devreye girmesi gerekir. Diğer bir ifade ile Maryoloji (Hz. Meryem hakkındaki teolojik kaideler) aslında Kristoloji (Hz. İsa hakkındaki teolojik ilkeler) içindir. Öte yandan, tüm teoriler açık ve/ya kapalı bir Gnostik etkinin ve bundan farklı bir şekilde etkilenecek formüle edilen Neoplatonizm/Yeni Eflâtunculüğün tesirlerini üzerlerinde taşırlar. Bu taşıma aşırı yüceltici teoriler için olduğu gibi, aşırı sıradanlaştırıcı teolojik perspektiflerde de kendisini hissettirir.

⁴Bu hususta oldukça fazla literatür mevcuttur. Bunların içinde Donald L. Gelpi'nin şu eseri oldukça önemlidir: *The Firstborn of Many: A Christology for Converting Christians*, vol. 1, Milwaukee, Marquette University Press, 2001, 333, 510, 551-2, 545.

B. Güç-İktidar Politikaları, Teolojik Siyasetin Panoraması ve Teotokos Anlayışının Öncülleri

Hz. Meryem ile ilgili kültler ve ona bağlı olarak geliştirilen Maryoloji—en azından Roma Katolik Kilisesi’nce—konusunu, Helenistik bir ideoloji, felsefe ve geleneğin oluşturduğu şuur teknesi / bilinç-algı-tasavvur havzası olmadan okumak, anlamak ve anlamlandırmak oldukça zor görünüyor. Helenizmin ideolojik paradigmaları (teoloji, kutsallık; ara/cı varlıklar; kutsal yazı/t/lar; kozmogoni; kozmoloji ve eskatoloji), insan-aile-toplum-beriki ve öteki tasavvurları; ilke ve kodlar (etik, estetik, politik-güç, kurtuluş); ibadet-ayin-ritüelleri; ifadeleri (işaret, kurum, tezahürleri); imkân ve meydan okuma alanları mevzubahis edilecek olursa, Hz. Meryem’in her ne kadar Hz. İsa’yı dünyaya getirmekle yüksek bir pâyeye kendisine hasredilse de mütevazı bir ana profilinden *Teotokos* prototipine evrilişi tarihsel ve teolojik olarak daha anlamlı bir çerçeveye oturmuş olacaktır. Bunlara ilave olarak, şu hususu burada ifade etmek yerinde olacaktır: Yeni bir mekânı imparatorluğunun merkezi olarak seçen Konstantin, bu yeni topografyayı kendi ideolojisi ve politik iradesi temelinde inşa etmek ister.

Bunlar ekseninde Hz. Meryem’i *Teotokos* mertebesine taşıyan kolektif şuur dışı süreçler ve kolektif şuur hali şu şekilde temellendirilebilir:

Pax Deorum (“Tanrıların Barışı / Koalisyonu”) anlayışının egemen olduğu Doğu Roma İmparatorluğu’nun inanç panoramasında yine de bir tür *Henoteizm* (Politeizm hâkim olmakla beraber, tüm tanrıların üzerinde tek bir tanrı) tasavvuru geçerlidir. Bu da özellikle başta *Sol Invictus* / “Mağlup Edilemeyen Güneş” kült ve inanç formlarının egemen olduğu bir durum ile kendini gösterir. Doğu Roma İmparatorluğu’nun diğer Roma kültürlerinin yanında imparator Aurelian tarafından 274 yılında yerleştirilen imparatorluğun resmî kültü olan Güneş Tanrısı Kültü’nün tezahürlerini Konstantin dönemine kadar basılan paralarda görmek mümkündür; hatta, 387 yılındaki bir kitabede de bu kültü referans verilir. Bundan da öte, 5. yüzyılda bile mensuplarının varlığından bahsedilmektedir.⁵ Güneş Tanrısı Kültü’nün bu tarzda emperyal politika tarafından yeniden göreve çağrılması ve buradan hareketle bir sosyo-politik proje yaratılması asırlardır varlığını sürdüren kolektif şuur dışı süreçlerin varlığının bir göstergesi olduğu gibi politik teolojinin kolektif şuur inşasındaki rolünü de ortaya koyar.

⁵ Bkz. Gaston Halsberghe, "The cult of Sol Invictus" Leiden, Brill, 1972, 170, n. 4; "Augustine, Sermones, XII; also in Ennaratio in Psalmum XXV; Ennaratio II, 3."; Kurt Weitzmann (ed.), *Age of spirituality : late antique and early Christian art, third to seventh century*, 1979, Metropolitan Museum of Art, New York; S. Hijmans, "Sol Invictus, the Winter Solstice, and the Origins of Christmas", *Mouseion Calgary* 3.3: 377–398 (2003).

Öte yandan, *emperyal Pontifex Maximus* (“En Yüksek Piskoposluk”) unvanının imparatorlar tarafından kullanılması diğer bir dinî-teolojik-inanç politikalarının bir yansıması olarak oldukça önemlidir. Başlangıçta tamamen dinî bir unvan ve tabir olan *Pontifex Maximus*, sonraları Roma imparatorlarının güçlerini arttırmaları ve dinî alanı kontrol etmelerine bağlı olarak, kendileri için kullandıkları bir unvan halini alır.⁶ Bu haliyle, meselâ Konstantin, *Pontifex Maximus* titrini özellikle Yeni Roma’da kullanmaya devam eder. Bu da aynı şekilde yeni dinî unsurun şuur teknesindeki bir hamur (politik ve materyal) ile karılmasıdır.

Bunlardan da öte, imparatorluğun devreye soktuğu tezahür ve temsiller yeni bir topografyada tıpkı yeni bir aile kurulması gibi hısımlık ve ünsiyet bağlarını hatırlatmak üzere kurulur. Buna göre artık imparator bir aile reisi konumundadır. Bu model hem sosyal dokunun alt hücreleri için model olduğu gibi, nice zamandır başta Kapadokya Kilise Babaları olmak üzere Kilisenin de istihdam ettiği bir sosyo-teolojik diskurdu. Ve bu kozmik—emperyal olarak okunabilir—ailenin doğal anası da Kozmik Kurtarıcı’nın annesi; yani *Teotôkos* olacaktır. Diğer bir çerçevede ifade edilecek olursa:

İmparator Augustus’un imparatorluk vasilik kültürünü tesis etmesinden itibaren, halk imparatorlarda mevcut olduğuna inanılan ilâhî gücü kutlamaya ve onun için ritüeller düzenlemeye başlar. İşte bu güç ile—inanışa göre—imparatorlar, tıpkı bir babanın çocuğunu koruyup, himaye ettiği gibi, Romalılara “yol gösterip, himaye edecek” bir özelliğe kavuşmuş olurlar.⁷

C. Göç Eden Kolektif Duyguların Serüveni: Umut ile Korku Sarkacının Teotokos İnancındaki İzdüşümü

Vahiy-eksenli bir modelin—yani, Hıristiyanlığın—pagan felsefe ile ilk karşılaşması oldukça başarılı geçer; çünkü mevzubahis model, bazı noktalarda “öteki” olarak ifade edilebilecek pagan epistemolojisinden ve kavramsal çerçevesinden alıp-verecekleri vardır ve bu alış-veriş her şeyden önce başlangıçta inançlar ve ritüeller bağlamında da değildir. Yani:

Hıristiyanlık; pagan felsefesinin kendi bünyesinde kabulünde ve uyarlanışında oldukça başarılı bir süreç geçirir. Bunda, her şeyden önce bu uyarlanış süreçlerinin ritüellerle veya kült pratikleri ile ilgili olmayışı önemli bir etkidir.⁸

Bahsedilen bu durum, imparatorluğun kült ritüelleri ile Hıristiyanlığın ayinlerinin önce farklı ve ayrı bir ortam ve tarzda, daha sonra ise, halk alanı olan sivil

⁶ Bkz. : George P. Fisher, *The Beginnings of Christianity with a view of the State of the Roman World at the Birth of Christ* New York, Charles Sc. Sons, 1887, özellikle 113-39.

⁷ Limberis, *Divine Heiress*, 8.

⁸ Limberis, *Divine Heiress*, 7.

alandaki yeni bir senkretizm ve ortak pratiğin oluşumuna zemin hazırlar. Bu inanç ve eylem evrilmesinin ardında, öyle görünüyor ki, kolektif şuurun köklerindeki temel insanî duygular-motivasyonlar-kuvveler yer alır.

Hermenötik yaklaşımın ilkelerinden biri şudur: Kolektif şuur topografyadan coğrafyaya göç eder;⁹ çünkü şuur omçası – dinî olanın mayalanmasına kaynaklık eden, yön veren ve dökümünü sağlayan küme–, insanın evrensel varoluş akışında farklı metamorfozlarıyla tezahür eder. Nitekim, bu durumu tanrıçalar piramidinin oluşumunda görmek mümkündür.

Örnek 1: Tanrıçalar Piramidinde Rhea Henoteizmi: Rhea, hem antik Yunan’da, hem de Roma imparatorluğundaki halk / sivil dindarlıkta tanrıların annesi olarak kabul edilirdi. “Gök” tanrısı (Uranus) ile “Yeryüzü” tanrıçasının (Gaia) evliliğinden doğduğuna inanılan Rhea, kardeşi Zaman tanrısı (Chronos) ile evlenir ve bu evlilikten Demeter, Hades, Hera, Hestia, Poseidon ve Zeus dünyaya gelir. Politik gücü için tehdit gördüğü çocuklarını yiyen Chronos’tan, sadece Zeus’u kurtarmayı başarır. Rhea’nın rollerini kuşattığı tanrıçalar ve ilâhî misyonları genel olarak şöyledir: Anadolu’daki ana tanrıça Cybele – bu yüzden Rhea Cybele olarak da anılırdı – “Büyük Ana” (*Magna Mater*); Ops (Roma), Athena, Persephone, ve İsis. Görevleri ise: Koruyucu, kollayıcı, kurtarıcı, besleyici, büyütücü, bereket kaynağı, sır talimcisi ve rehberi, vb.

Örnek 2: Tanrıçalar Piramidinde Tyche Henoteizmi: Tyche / Τύχη (Türkçe okunuşu Tike) / Roma’da Fortuna. Afrodit ile Hermes’in veya Okeanos ile Titan’ın kızı olduğuna inanılan Tyche, birçok Roma şehri tarafından “Koruyucu Tanrıça” olarak kabul edilir. Zamanla her şehrin kendine has Tyche’si yaratılmaya başlanır. Genellikle Nemesis ile Agathos Daimon (“İyi Ruh”) ile özdeşleştirilir. Tyche; bir kentin kısmetini, refahını, kaderini ve geleceğini tayin eden “Talih” tanrıçasıdır.

Hem imparatorluk otorite, meşruiyet ve kutsiyetinin sürekli üretilmesine, hem de bu üçlü mekanizmanın sosyal ve kolektif alanda sivil din platformunda ifadesini bulmasına imkân vermek ve sürdürülebilirliğini temin etmek için, başta bu iki kült ekseninde tezahürler ortaya koymak ve temsiller yaratmak bir gerekliliktir. Bunlar da sırası ile (a) Söze dayanan tezahürler: Söylem, kaside, methiye, vb. ile meşruiyet ve kutsiyet üretenler; (b) Fiile dayanan tezahürler: Ritüeller, âyinler, festivaller, vb. ile süreklilik oluşturanlar; (c) Hâlete dayanan tezahürler: Kolektif şuurun mayalandığı ihtiyaç, duygu, istek, kuvve, değer ve idealler havuzu.

⁹ Buradaki “göç”ten maksat, kelime, söz, diskur bir mekânı (mekânda hayat süren insanı, toplumu veya milleti) kendi ağında inşa etmiştir. Bu inşa ile coğrafya topografyaya evrilir. “Topografyadan coğrafyaya” ifadesinin anlamı da şudur: Daha önce inşa edilen bir durum, kabul, bilinç ve/ya “zamanın hâleti” yeni bir mekâna; yani coğrafyaya intikal ederek, orayı da topos/topografya kılmak üzere “göç” eder / ettirilir.

Temsillere gelince, bunlar da (a) İşaretler—dizinsel, sembolik ve ikona tarzlı--; (b) Kurumlar; (c) Yapılar ve (d) Gündelik hayat.

Örnek 1: Rhea kültü, emperyal gücü de takdis edecek şekilde kaside ve methiyelerde tezahür eder. Bu özün eylem bazındaki tezahürü ise, haz ekseni ritüellerle kutlanır ve halk dindarlığında önemli bir yer işgal eder. Teo-politik güç manivelâsı bu tezahür ve temsilleri uzun zamandır bölgesel topografyada hâkim bir din haline dönüşen Hıristiyanlığın “ana” figürünü alarak, *Teotôkos* unvanı ile merkeze taşır. Bu yerel topografya mezhebî çatışmalardan—en azından ilgili kültün inşa süreçlerinde—ırak olduğu için, *Teotôkos*’un kolektif şuura nakli ve oradan da ifade süreçlerine intikali daha kolay olabilmektedir. Diğer bir ifade ile:

Hz. Meryem’e ulûhiyet atfedilmesi olayı aslında Akdeniz dünyasındaki dinî kültür bağlamında görülmesi gereken bir durumdur. Bu, özellikle imparator Konstantin’in, Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu’nun resmî dini ilan ettiği 325 yılından sonraki hassas bir zaman diliminde oldukça önemli bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu tarihsel olay iki farklı dinî kültürün—pagan ve Hıristiyan—en radikal bir temelde; yani sivil din / popüler din seviyesinde birleştirilmesi anlamında geliyordu.¹⁰

Ve bu durum, her ne kadar “orada-bir-yerdeki-dinî alan”da (folklorik din alanında) da olsa tezahürlerle kuşatılınca—çünkü, fiil özneyi ve aktörü flulaştırır—*de facto* durum kendi gerçeğini Hıristiyan inanç ve pratiklerine dayatır. Öyle ki:

Konstantin, Hıristiyanlığı imparatorluğun resmî dini ilan edince...Kilise kendini aniden imparator ve sarayı ile çok yakın bir ilişki içinde bulur. Bu ilişki ile bünyesine tamamen yabancı Grek ve Roma halk dinî seremonilerinin unsurlarının girmesi mümkün hale gelmiş olur.¹¹

Bu süreçler, sonunda bir “sessiz sosyo-teolojik kontrat”ın oluşmasına zemin hazırlar; dolayısıyla “imparatorluk, Kilise ve halk, kilise ayinleri ile halk ritüellerini birbiriyle harman[lamaya başlamıştır artık].”¹²

Bu tarihsel ve teolojik arka plan ve bağlam bize şunu ima eder: Yeni bir şehir, yeni bir güç hiyerarşisi, dinî tasavvur, ritüeller ve yeni bir çevredir. İmparator Konstantin’in antik dönemde küçük bir yerleşim yeri olan Byzantium’u / Bizans’ı, kendine “Yeni Roma” olarak seçmesinin sebebi olarak şunlar ifade edilebilir: Dinî ve dünyevî otoritenin eş zamanlı temsilcisi iddiasında olan ve bu yüzden de *Pontifex Maximum* ünvanını kullanmaya devam eden Konstantin’in yeni mekânda yeni dinini

¹⁰ Vasiliki Limberis, *Divine Heiress: The Virgin Mary and the creation of Christian Constantinople*, London and New York, Routledge Publ. , 1994, 7. [Alıntı, yazardan direkt olarak aktarılmıştır. Doğruluğu veya yanlışlığı ayrıca ele alınabilir.]

¹¹ Limberis, *Divine Heiress*, 7.

¹² Limberis, *Divine Heiress*, 46.

inşâya imkân bulabilmesi; bu yeni mekânda yeni formüle edilmekte olan din için, Hıristiyan nüfusun az olması sebebiyle halk dindarlığının ve folk seremonilerinin yerleştirilmesinin daha kolay olması.¹³

İşte bu yeni topografyada yeniden inşâ edilmeye çalışılan bir teolojik bütünün tarihsel-ama-teolojik prototipi, asırlardır devam eden kolektif şuur dışı omçası ile kolektif şuur hâlinin yine kolektif-sosyal ifade mekanizmaları ile devreye girer. Bu da beraberinde eskinin Rhea'sını, Tyche'sini evrensel bir misyonla Mesih'in annesini *Teotôkos* modeline tahvil etmeye kapı aralar. Bununla popüler dindarlık açısından ifade edilmek istenen şudur sanki: "Rahmetin ve korumanın, bolluk ve zenginliğin, dayanma ve yüceltmenin tek ve sahih dayanağı çokluktan (Rhea-Tyche) teke evrilen Hz. Meryem'dir. "Kurtuluş Yolunu Gösteren" (*Panaghia Hodegetria*) ve *Teotôkos* olarak halk dindarlığına arz edilen Hz. Meryem, göç eden kolektif duyguların menzillğine vazifelendirilir. Diğer bir ifade ile, halk dindarlığı açısından, tekin olmayan bir dünyanın dağdağasından ve endişesinden, tekin olan, güvenilir olan ve yaslanabilir olan bir figüre yolculuk, göçün en anlamlı ve gayeli merhalesini temsil eder. İşte bu hali ile mevzubahis figür, şehrin ebedî koruyucusu, rızkın anahtarı ve geleceğin kurtuluş vasıtası *Teotôkos* olarak kolektif bilinç ve umut ağı şeklinde ifadesini bulur.¹⁴

Ve hepsinden önemlisi de şu olsa gerektir: Her ne kadar teolojik tartışmalar farklı düzlemlerde yer bulsa da, halk dindarlığı—"tarihsiz halk teolojisi" olarak da okunabilir— Hz. Meryem'i, kendi popüler tahayyül, tasavvur ve vicdanında çoktan yeni bir tarzda ve sivil bir modelde kurmaya başlamıştır. Nitekim:

İlk dönem Kilise Babaları'nın Luka İncili'nden daha ileri noktalara konuyu taşımadaki yavaş ve tereddütlü davranmalarına karşı, Hz. Meryem'in hayatı ve manevî gücü çoktan inanan insanların ve halkın kalplerini fethetmişti bile."¹⁵

Bu "sosyal hazır oluş" hali de daha sonraki *Teotôkos* inancının yerleşmesinde uygun telkin teknikleri ile kolaylaştırıcı bir durum ortaya koyar. Bu bağlamda Hz. Meryem hakkında benzeri hususî inançların kristalleşmesini kolaylaştıran yaratıcı "popüler" edebiyatın yaygınlaşması oldukça önemli bir rol oynar.¹⁶

Mevzubahis "sosyal hazır oluş" hali veya "sosyal kabul"ü aslında dönemin görsel ifadelerinde açık ve mükemmel bir şekilde görmek mümkündür. Hz. Meryem,

¹³ Limberis, *Divine Heiress*, 9.

¹⁴ Mütevazı-ama-iffet sembolü bir annenin nasıl kutsanan "Tanrı taşıyıcısı" hâline evrilişinin sonraki asırlardaki izdüşümü için bkz. : Rachel Fulton, *From Judgment to Passion: Devotion to Christ and the Virgin Mary, 800-1200*, New York, Columbia University Press, 2002.

¹⁵ Limberis, *Divine Heiress*, 102.

¹⁶ Limberis, *Divine Heiress*, 102.

bir manevî dayanak olarak, ideal kadın modeli olarak, kurtuluş umut ve tasavvuru olarak bu sosyo-teolojik ifadelerde açıkça kendini ortaya koyar.¹⁷

D. Politik Teolojiden Teolojik Politikaya: Hz. Meryem'in Teotôkos Rolü, Efemine Güç Arayışı ve Diofizit Teoloji

Aelia Pulcheria (399-453), Doğu Roma imparatoru Arcadius ve Aelia Eudoksia'nın kızı olup, kardeşi II. Theodosius yedi yaşında iken tahta geçtiğinden yetki, otorite ve güç büyük oranda kendi elinde toplanır. On üç yaşındayken kendini Roma İmparatorluğu'nun *Augusta* ("Kraliyet Kutsiyeti") ve kraliçesi ilan eder. Tarihçi Sozomen'in *Kilise Tarihi*'nde onun *Augusta* olduğunda bekâret yemini ettiğini anlatır.¹⁸ İmparator kardeşi II. Theodosius ölünce (450), Pulcheria Marcian ile evlenir ve imparatorluğun kral ve kraliçesi olarak kendilerini ilan ederler. Üç yıl sonra ölen ve kilise tarafından da sonraları azize ilan edilen Pulcheria, güç ve iktidarı elinde tuttuğu yıllarda Kilisenin işlerine, teolojik meselelere, dinî unvanların verilmesi gibi hususlara yakından katılır. Bu noktadan olmak üzere, kilise inşa faaliyetleri, pagan karşıtı mücadeleler ve politikalar ve özellikle konumuz açısından Hz. Meryem'in *Teotôkos* konusu örnek olarak verilebilir. Politik teolojinin en önemli yansımalarından biri şüphesiz bu *Teotôkos* doktrinidir. Öyle ki:

İmparatorluk kültürleri ile Hıristiyanlığın kaynaştırılmasına en açık örnek şüphesiz Pulcheria zamanında *Teotôkos* kültürünün yükselişidir... Özellikle Bakire Meryem'e atfedilen övgü ve senâlar aslında tarz ve tür olarak imparatorlara yapılan övgü modelinde üretilmeye başlanır. İşte bu nokta iki kültürün kaynaşma durumunu ortaya koyar. Bu hususta *Teotôkos*'u tahmis eden en etkili ilâhî ve methiyeye Proclus'un nutuklarındaki methiyeler ile anonim *Akathistos Hymn* ("Akathistos Kasidesi")'dir.¹⁹

Efes Konsili, II. Theodosius'un imparatorluğunun sonlarında gerçekleşir (431). *Teotôkos* konusu iki piskoposun teolojik karşıtlığı ve otorite çatışması ile kendini gösterir: Konstantinopolis Başpiskoposu Nestorius (tkr. 386-451) ile İskenderiye Patriği Cyril (tkr. 375-444). Konunun ana teması şu şekilde ifadesini bulur:

Nestorius'a göre, Hz. İsa, Hz. Meryem'den doğan temiz ve günahsız bir insan olup, otuz yaşlarında kendisine Kelâm iner. Bu olayla beraber kendisine ilâhlık vasfı verilir ve bundan sonra hem insan, hem de tanrı tabiatını / karakterini beraber taşır (Dio.physite). Bu yüzden Hz. Meryem *Theotôkos* değil, *Kristotôkos* (*Christotôkos*)

¹⁷ Bu hususta Kurt Weitzmann'ın şu eserleri oldukça güzel örnekler sunar: *Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination*, edited by Herbert L. Kessler (Chicago 1971); *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century* (New York and Princeton 1979); *Late Antique and Early Christian Book Illumination* (New York 1977); *Ancient Book Illumination* (Cambridge, MA 1959).

¹⁸ Sozomen. *The Ecclesiastical History of Sozomen: Comprising a History of the Church from A.D. 324 to A.D. 440* (transl. by E. Walford), London, Henry G. Bohn. 1855, 391.

¹⁹ Limberis, *Divine Heiress*, 62.

olarak anılabilir; yani Meryem Tanrı olan İsa'nın değil, insan olan İsa'nın annesidir; çünkü Tanrı doğuramaz ve aynı zamanda da Baba ile aynı özden vücut bulmuş olamaz. Öte yandan, Kelâmın gelişi ile beraber İsa'da hem beşerî, hem de tanrısal olan tabiat bir arada gerçekleşmiş olup, İsa hem tanrı, hem de insan olmuştur. Bu noktadan bakıldığında çarمیha gerilirken tanrısal tabiat, İsa'dan ayrılmış ve yalnız insan olarak çarمیha gerilmiştir. Çileleri Tanrı olan İsa'yı etkilemez.

Özetle; Nestorius İsa'da çift tabiat olduğunu; ama bu tabiatın sürekli olmadığı, parçalanabilir olduğunu iddia ederken, Cyril ise, Mesih'te çift tabiatın olduğunu ve bunun daima bâki olduğunu savunur.

Öte yandan, bu düşüncesiyle Nestorius Kilise açısından önemli olan *Teotôkos* doktrininin vurgusunu azaltmaya çalışır. Kendine Hz. Meryem'i rol modeli olarak almış olan, bu noktada oldukça esashî dinî kabulleri olan ve kendini bakire imparatoriçe olarak tanımlayan Pulcheria'nın bu yaklaşımı benimsemesi imkânsızdır. Bu yüzden Pulcheria ile Nestorius arasında bir güç mücadelesi başlar. İmparatoriçenin gücünü hafife alan Nestorius onun aleyhinde oldukça tahripkâr ve tahrik edici bir kampanya başlatır: Pulcheria'nın en azından yedi aşığı ile yakın ilişki içinde olduğunu; dolayısıyla ona, ritüellerde ve dualarda "Mesih'in gelini" olarak yer verilemeyeceğini; çünkü mevzubahis adamlar tarafından bakireliğinin sonlandırıldığını iddia eden Nestorius bunlarla da kalmaz ve daha tahrik edici tutum olan kilisedeki sunağın üzerindeki resmini kaldırır ve onun imparatoriçe şalını sunak örtüsü olarak kullanmayı da reddeder. Bunlar onun otoritesinin ve görevinin sonlandırılmasına giden yolu hazırlar: Pulcheria'nın saray bürokratu olan dostu Eusibia, Nestorius hakkında onun bir heretik / sapkın olduğunu iddia eden bir karar çıkarır.

Bu esnada İskenderiye patriği Cyril, açıkça Nestorius'u suçlamaya ve mahkûm etmeye başlar ve imparatorluk sarayına yazdığı bir karar ile *Teotôkos* doktrininin doğru olduğunu deklare eder. Bunun üzerine Nestorius konsil toplanmasına karar verir.

Efes Konsili (431), başlangıçta Cyril ve Pulcheria tarafından açıkça yönlendirildiğinden neredeyse onların görüşüne uygun bir karar çıkma noktasına çoktan gelmiştir; ama henüz karar çıkmamıştır. Bu durumda iken, imparator II. Theodosius konsile müdahale eder ve Pulcheria'nın etkilemesi sebebiyle, tam da Cyril'in görüşü lehine karar verir. Buna göre, Diofizit görüşü reddedilir ve *Teotôkos* doktrini sahih ve doğru kabul edilir. Bundan sonra imparator, Nestorius'u görevden alır ve Antakya'daki bir manastıra sürer. Bununla birlikte ne o, ne de takipçileri aforoz edilirler.

Görüşlerini yaymaya çalışan Nestorius oldukça çok taraftar toplamaya başlar. Öte yandan, tam olarak *Teotôkos* doktrini çözülemediğinden yeni bir konsil daha toplanır. Bu, İkinci Efes Konsili (449)'dir. Bu konsilde de papa I. Leo, Pulcheria'nın *Teotôkos* teorisini savunmasında en büyük destekçisidir. Konsile zorunlu olarak dâhil edilen I. Leo, Konstantinopolis başpiskoposu Flavian'a uzun bir mektup gönderir. Mesih'te iki tabiatın olduğunu ve Eutyches'in bu hususu inkâr ettiği gerekçesi ile mahkûm edilmesini sorgular. Bunun üzerine I. Leo, İkinci Efes Konsili'ni "Harami Konsil" olarak tanımlayarak, yeni bir konsilin toplanmasını talep eder. Bu konsil ile Nestorius ve taraftarları afaroz edilir. Bunun üzerine Diofizitler kendi özel kiliselerini tesis ederler. 21. yüzyılda da Asurî / Nasturî ve Keldânî Kiliseleri bu görüşün savunucusu durumundadırlar.

İki yıl sonra Chalcedon / Kadıköy Konsili (451), 452 piskoposun kararı ile sonuçlanır. Buna göre, hem Nestorius'un Diofizit Doktrini, hem de Eutyches'in Monofizit Doktrini reddedilir. Bunun yerine Cyril ile papa I. Leo'nun doktrinleri entegre edilerek bir sonuca varılır.²⁰ Bu noktada *Teotôkos* doktrininin sahih ve ortodoks olduğu kabul edilir. Chalcedon Konsili; Nicaea / İznik Kredosunu geliştirir ve açıklığa kavuşturur. Buna göre, Tanrı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur ve bundan da öte Mesih, enkarnasyondan sonra tüm zamanlarda ve ebedi olarak tam olarak Tanrı ve tam olarak insandır. Sonuçta Hz. Meryem *Teotôkos*olarak teolojik statüsünde kalır. Pulcheria, hem kadınlar için rol modeli olan bir prototipe, hem efemine gücün tarihsel sahneye katılmasına, hem de imparatorluk güç-iktidar-bilgi-akide düzeneğinin tesisindeki yönelimine zemin hazırlar. Buna göre, Hz. Meryem, geniş bir Hıristiyan ailesinin kozmik ve tarih-ötesi annesi, koruyucu azizesi ve "doğru yolu gösterici" bir modelidir. Bu aynı zamanda beşerî ve dünyevî olan ile ilahî ve tarih-üstü olanın teolojik bir birliğidir.

III. Sonsöz Yerine

Hz. Meryem ("Dindar Kadın")'in kozmik ana rolü ile teolojiye geri dönüşü ve teoloji ile de topografyanın inşası oldukça önemli bir fenomendir. Bu fenomen; sebep-sonuç zinciri içinde olmaksızın bir prototip ortaya koyar: Kolektif şuur dışı küme, kolektif şuur süreçleriyle fenomen alanına dökülür ve ifade halinde de tezahür ve temsilleri ile kendini açığa çıkarır. Tıpkı su gibi akan kolektif şuur dışı küme, ihtiyaçlar bütünü'nün, duyguların, isteklerin ve değerlerin topografyadan coğrafyaya göçünü tecrübe eder. Yani; Anadolu'daki Cybele kültürünün ima ettiği tüm

²⁰ Bu husustaki tartışmaların genel çerçevesi için bkz. : J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*, volume: 1, New York, Dover Publ., 1958, özellikle 352-403 arası.

fonksiyonlar – umutları tutarak ve korkuları savarak – ile Doğu Romalının Rhea'sına, oradan da Konstantinopolis'in *Teotôkos*'una miras bırakılır. Komple iptal mümkün olmadığı gibi, komple ibkâ/sabit kılma da mümkün değildir; tıpkı önceki kültür ve medeniyet aktörlerinin geride bıraktığı binanın yeni kültür ve ümran kurucuları tarafından yeninin inşasında istihdam edildikleri gibi. Hermenötik çerçeveden ifade edilecek olursa, dinî ifade aslında kolektif olanın tezahürüdür.

Hiz. Meryem, her ne kadar "Yeni Ahit" literatüründe pek de öne çıkarılmamış olsa da, Kilise Babaları'nın genel düşüncesinde önemi çoklukla ikircikli karşılansa da, Justin Martyr'den itibaren kozmik bir rol ile yeniden hatırlanır ve kaderin cilvesi olsa gerek, Kristolojik (Hiz. İsa'nın mesihliği konuları) tartışmalarda tekrar beşerî-insanî-bedenî yönüne yapılması gereken eşit ağırlıklı vurgu sebebiyle *Teotôkos* olarak teolojik sahneye yeniden geri döner. Bu haliyle imparatorluk kültürleri ile sivil kültürlerin Kilise'nin bünyesine girmesine kapı aralar. Öyle ki; Hıristiyanlıktaki ikonalara, kutsal bakıyelere ve emanetlere ve azizlere methiyelerin düzülmesine ve bunların çoğalmasına imkân vermiş olur.²¹

Bir bütün olarak bu miras da dairevî bir tarzda sosyal olanı ve halk dinini örür, bu da topografyanın üretilmesine imkân ve vasat sağlar; çünkü söz, sosyal yapıyı, sosyal yapı mekânı, zamanı ve nesnelere, onlar da tekrar sözü ve sözün ardındaki inancı kodlar. Hiz. Meryem; diğer bir ifade ile, Helenistik bilgi-inanç-ideal havuzuna vurulan vahiy eksenli – İbrahimî bir dinî-kültürel havzanın imaları ile oluşan – bir prototip aşısıdır.

Kaynakça

Bury, J. B. *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*. Volume: 1, New York, Dover Publ., 1958.

Coxe, Arthur C. (ed.) *The Ante-Nicene Father*, Buffalo, NY, The Christian Literature Company, 1885.

Eusebius, *The Ecclesiastical History*. transl. Kirsopp Lake and John E.L. Oulton, New York, Putnam, 1932.

Fisher, George P. *The Beginnings of Christianity with a view of the State of the Roman World at the Birth of Christ*, New York, Charles Sc. Sons, 1887.

Fulton, Rachel. *From Judgment to Passion: Devotion to Christ and the Virgin Mary*, 800-1200, New York, Columbia University Press, 2002.

Gelpi, Donald L. *The Firstborn of Many: A Christology for Converting Christians*, vol. 1, Milwaukee, Marquette University Press, 2001.

²¹ Limberis, *Divine Heiress*, 63.

- Halsberghe, Gaston. "The cult of Sol Invictus", Leiden, Brill, 1972.
- Hijmans, S. "Sol Invictus, the Winter Solstice, and the Origins of Christmas", *Mouseion Calgary* 3.3: 377-398 (2003).
- Irenaeus, *Proof of the Apostolic Preaching*, trans. by John Behr (PPS, 1997).
- Limberis, Vasiliki. *Divine Heiress: The Virgin Mary and the creation of Christian Constantinople*, London and New York, Routledge Publ. , 1994.
- Minns, Denis. *Irenaeus*, Washington, D.C., Georgetown University Press, 1994.
- Payton Jr., James R., *Irenaeus on the Christian Faith: A Condensation of 'Against Heresies'* Cambridge, James Clarke and Co Ltd, 2012.
- Quasten, J. *Patrology: The Beginnings of Patristic Literature*, Westminster, MD, Newman Press, 1960.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church: Ante-Nicene Christianity, A.D. 100-325*, Grand Rapids, Mich, Eerdmans, 1980.
- Shoemaker, Stephen J. *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- Sozomen. *The Ecclesiastical History of Sozomen: Comprising a History of the Church from A.D. 324 to A.D. 440*(transl. by E. Walford), London, Henry G. Bohn. 1855.
- Tümer, Günay. *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, Ankara, Diyanet Vakfı Yay., 1996.
- Tyson, Joseph B. *A Study of Early Christianity*, New York, Macmillan, 1973.
- Weitzmann, Kurt. *Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination*, edited by Herbert L. Kessler (Chicago 1971).
- Weitzmann, Kurt (ed.). *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century* (New York and Princeton 1979).
- Weitzmann, Kurt. *Late Antique and Early Christian Book Illumination* (New York 1977).
- Weitzmann, Kurt. *Ancient Book Illumination* (Cambridge, MA 1959).
- Wolfson, Henry Austryn. *The Philosophy of the Church Fathers: Faith, Trinity, Incarnation*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1970.